

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

**факультет дошкільної та початкової освіти імені
Валентини Волошиної
кафедра дошкільної освіти**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВИРАЗНОГО
МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В
ПРОЦЕСІ СПРИЙНЯТТЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ»**

Студентки 2 курсу МДЛЗ групи
Освітньої програми: Дошкільна освіта. Логопедія
Спеціальності: 012 Дошкільна освіта
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти: магістр
Онищенко Тетяни
науковий керівник:, доктор педагогічних наук,
професор **Іщенко Людмила Валентинівна**

Розширена шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____
Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)
Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВИРАЗНОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	6
1.1. Проблема емоційно-виразного розвитку дитини в психолого-педагогічній літературі.....	6
1.2. Сутність і характеристика емоційно-виразного мовлення	19
1.3. Специфіка сприйняття дітьми старшого дошкільного віку дошкільного віку творів живопису.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВИРАЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ СПРИЙНЯТТЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ.....	49
2.1. Характеристика рівнів сформованості емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	49
2.2. Педагогічні умови формування емоційно-виразного мовлення старших дошкільників засобом сприйняття репродукцій художніх картин...	79
2.3. Порівняльна характеристика рівнів сформованості емоційно-виразного мовлення дітей у процесі сприйняття репродукцій художніх картин.....	102
ВИСНОВКИ.....	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	113
ДОДАТКИ.....	120

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток мови дітей – одна зі стрижневих проблем дошкільної педагогіки. Актуальність цього питання обумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законом України «Про дошкільну освіту», «Базовим компонентом дошкільної освіти», спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, удосконалення форм, методів, засобів і методики навчання дітей рідної мови, формування культури мовленнєвого спілкування.

Дошкільний вік – це період активного засвоєння дитиною мови, становлення і розвиток усіх сторін мовлення – фонетичної, лексичної, граматичної, зв'язної, засвоєння її виразності й образності. Окрім того, повноцінне опановування рідною мовою в дошкільному віці є необхідна умова вирішення завдань розумового, естетичного і духовно-морального виховання, засвоєння культури свого народу, національних і загальнолюдських цінностей у сенситивний період розвитку.

Однією з важливих проблем становлення особистості дитини є розвиток її розмовної, живої мови, наповненої емоційним змістом. Впровадження загальної автоматизації та комп'ютеризації збіднює мову дитини. У ситуації, що склалася заповнити дефіцит емоційної та виразної мови дитини може допомогти залучення дітей з дошкільного віку до творів мистецтва/

Проблема виразності мовлення досліджується лінгвістами (М. Бабич, Б.Головін та ін.), вербальні засоби виразності у звуковій культурі мовлення виступили об'єктом досліджень вчених О. Аматьєвої, А. Богуш, С. Боднар, Ю. Руденко та ін. У дослідженнях учених підкреслюється, що при цілеспрямованому навчанні сприйняття творів живопису дітям дошкільного віку доступне розуміння символічного змісту творів образотворчого мистецтва, коли вони висловлюють свої емоції за допомогою вербальних і невербальних засобів мови.

Актуальність проблеми зумовила вибір теми дослідження **«Формування емоційно-виразного мовлення старших дошкільників у процесі сприйняття творів живопису».**

Мета дослідження: формування емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі сприйняття репродукцій художніх картин.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження

З'ясувати сутність понять «емоційно-виразне мовлення», «естетичний розвиток дитини».

2. Виявити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості емоційно-виразного мовлення у дітей старшого дошкільного віку в процесі сприйняття творів живопису.

3. Обґрунтувати педагогічні умови формування емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі сприйняття живопису та експериментально перевірити їх ефективність.

Об'єкт дослідження: емоційно-виразне мовлення дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – процес формування емоційно-виразного мовлення при сприйнятті дітьми старшого дошкільного віку репродукцій художніх картин.

Методи дослідження – теоретичні: вивчення, аналіз і узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури з проблеми формування емоційно-виразного мовлення; емпіричні – цілеспрямовані спостереження за проявами емоційно-вислови емпіричні – цілеспрямовані спостереження за проявами емоційно-виразного мовлення старших дошкільників; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний), спрямований на формування емоційно-виразного мовлення дітей у процесі сприйняття репродукцій художніх картин; статистичні: кількісний і якісний

аналіз експериментальних даних рівнів сформованості емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі сприйняття репродукцій художніх картин.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що розроблені матеріали сприятимуть оптимізації освітнього процесу в умовах сучасного закладу дошкільної освіти, підібрано: репродукції художніх картин; тематичні словнички емоційно-виразної мови, зразки словесно-поетичної наочності до репродукцій художніх картин, які можуть бути використані в практиці роботи дошкільних навчальних закладів на заняттях з розвитку мовлення, ознайомлення з оточуючим, художній літературі і образотворчої діяльності. Вихователі зможуть використовувати ці знання для організації занять та вправ, спрямованих на розвиток мовленнєвих навичок через сприйняття та аналіз мистецьких творів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась протягом 2023-2024 рр. на базі закладу дошкільної освіти № 16 «Веселка» компенсуючого типу Зв'язгельської міської ради. У експерименті брали участь 40 дошкільників старшого віку, з них 20 дітей контрольної групи та 20 дітей експериментальної групи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати кваліфікаційного дослідження обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня

За результатами дослідження опубліковано 2 статті:

Онищенко Т.В., Іщенко Л.В. Формування емоційно-виразного мовлення дітей дошкільного віку як педагогічна проблема. / *Вісник Науково-дослідної лабораторії «Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в XXI столітті»* : за матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. «Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї» (21 вересня 2023 р.). Вип. X. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; [голов. ред. Л. П. Карнаух ; редкол.: О. В. Рябошапка, І. Ю. Підлипняк , Т. В. Журавко]. Умань : Візаві, 2023. С. 169-171

Онищенко Тетяна. Емоційно-виразне мовлення дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 26-27 березня 2024 р.)* / за ред. Н.О. Пахальчук, Т.М.Кривошеї; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця, 2024. Вип. 13. С. 359-361.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження свідчать про досягнення мети, виконання поставлених завдань і є підставою для таких висновків.

Відповідно *першого завдання* дослідження здійснено аналіз психолого-педагогічної з проблеми дослідження. Психолого-педагогічні дослідження показали, що при цілеспрямованому навчанні у дітей дошкільного віку виникає розуміння творів образотворчого мистецтва, їх змісту і засобів художньої виразності. Дослідження учених переконують, що саме використання творів живопису сприяє ефективному формуванню емоційно-виразного мовлення старших дошкільників.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні також зазначається, що дитина повинна виявляти емоційно-ціннісне ставлення до творів живопису, творчості художників; виявляти інтерес до мистецької діяльності; виявляти інтерес до творів різних видів мистецтва, впізнавати знайомі твори, проявляти до них особисте ставлення, висловлювати враження від мистецтва; сприймати та емоційно реагувати на художній образ, елементарно аналізувати засоби художньої виразності у творах мистецтва різних видів і жанрів.

Відповідно *другого завдання* розкрито зміст поняття понять «емоційно-виразне мовлення дітей старшого дошкільного віку», яке розуміємо як комплекс знаків мовлення, що означають внутрішній стан, переживання, характер й відбивають емоції дитини її почуття й особливості особистісного сприймання.

Відповідно до *третього завдання* розкрито роль та особливості сприйняття дітьми творів живопису у формуванні емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку: *емоційний вплив*: картини викликають у дітей різні емоції: радість, сум, захоплення, здивування, страх тощо. Це сприяє збагаченню їхнього емоційного досвіду та розвитку емоційної чутливості; *образність*: живопис використовує різні виразні засоби (колір, композиція, лінія тощо), які допомагають дітям краще зрозуміти та відчути

емоції, зображені на картині; *уява*: розглядання картин стимулює уяву дітей, вони можуть уявляти собі те, що відбувається за межами зображення, придумувати історії та казки за мотивами картин; розвиток емоційно-виразного мовлення (сприйняття творів живопису спонукає дітей до мовлення, вони діляться своїми враженнями та емоціями, описують те, що бачать, висловлюють свої думки та судження).

Відповідно *четвертого завдання* виокремлено критерії з показниками : *когнітивний* (обізнаність дітей із художніми картинами; обізнаність із художниками – авторами картин: а) українськими; б) зарубіжними; розуміння дітьми змісту репродукцій художніх картин); *репродуктивно-мовленнєвий* (повнота відтворення змісту репродукції художньої картини; відповідність розповіді змісту картини; самостійність побудови тексту); *емоційно-виразний* (наявність вербальних (інтонаційних) засобів виразності; наявність лексико-семантичних і синтаксичних засобів виразності (образні вислови, слова в переносному значенні, омоніми, синоніми, прислів'я, крилаті вирази, поетичні рядки); наявність невербальних засобів виразності (міміка, жести, поза, рухи і тощо) та рівні сформованості емоційно-виразного мовлення у дітей старшого дошкільного віку в процесі сприйняття творів живопису.

У констатувальному експерименті брали участь 30 дітей старшого дошкільного віку ЗДО №16 «Веселка» компенсуючого типу Зв'ягельської міської ради.

До кожного критерію і показника підібрано репродукції художніх картин різних жанрів відповідно до програмних вимог з урахуванням особливостей сприйняття художніх картин дітьми старшого дошкільного віку. А також були розроблені завдання, які пропонувалися дітям як в індивідуальній бесіді, так і під час групових занять.

Аналіз результатів констатувального експерименту показав, що ніхто з дітей не досяг високого рівня; на достатньому рівні сформованості емоційно-виразного мовлення було 3% дітей експериментальної і 4% – контрольної груп. На середньому рівні знаходилося 44% дітей експериментальної і 42% –

контрольної груп. Більшість дітей були на незадовільному рівні сформованості емоційно-виразного мовлення: 53% дітей експериментальної і 54% – контрольної групи.

Одержані результати дозволили нам визначити рівні сформованості художньо-мовленнєвої компетентності за виокремленими критеріями з показниками. З-поміж них: високий, достатній, середній і низький.

Отримані результати діагностики сформованості художньо-мовленнєвої компетентності старших дошкільників сприяли виявленню педагогічних умов та розробці методичного інструментарію для ефективного розвитку означеної якості у дітей.

Відповідно п'ятого завдання нами було обґрунтовано педагогічні умови формування емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі сприйняття живопису, а саме: *використання ефективних форм та методів формування емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку; наявність творів зображувального мистецтва відповідно до різних вікових груп в ЗДО; спільна робота закладу дошкільної освіти і сім'ї у формуванні емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку.*

З метою формування емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку активно використовували такі методи як: розглядання картин з бесідою; складання описових розповідей за картинами; придумування історій за картинами; інсценування картин; малювання за мотивами картин; дидактичні ігри з використанням картин. Використання цих методів та прийомів уможливило зробити процес сприйняття творів живопису більш цікавим та ефективним для дітей, а також сприяло розвитку їхнього емоційно-виразного мовлення.

Результати статистичної обробки та узагальнення інформації кінцевого зрізу свідчать про те, що відбулися значні позитивні зміни в експериментальній і контрольній групах. Так, високого рівня емоційно-виразного мовлення досягло 22% дітей експериментальної групи (до навчання не було), в контрольній – 2%. Більшість дітей ЕГ, досягло достатнього рівня – 52% (до

навчання було 3%); в контрольній групі –16% (було 4%). На задовільному рівні в експериментальній групі залишилося 26% (було 44%) і 44% дітей контрольної групи (було 42%). На не задовільному рівні не було виявлено дітей експериментальної групи (було 53%), а в контрольній групі залишилося 38% (було 54%).

Отже, отримані дані заключного етапу експерименту показали, що в експериментальній групі відбулися значні позитивні зміни в кількісній та якісній характеристиці рівнів сформованості емоційно-виразного мовлення старших дошкільників у процесі сприйняття репродукцій художніх картин.

За результатами експерименту були виявлені послідовні стадії формування емоційно-виразного мовлення дітей при сприйнятті репродукцій художніх картин, а саме: 1) підбір слів, образних виразів, віршів, оповідань до кожної репродукції художньої картини; 2) розповідь вихователя за змістом репродукцій художніх картин, збагачення лексичного запасу дітей емоційно-виразними засобами мови; 3) навчання дітей використанню емоційно-виразних засобів мови в процесі сприйняття репродукцій художніх картин на заняттях; 4) занурення дітей в активну творчу комунікативно-мовленнєву діяльність з репродукціями художніх картин поза занять; 5) залучення дітей в оцінно-мовленнєву діяльність за змістом репродукцій художніх картин (прослуховування розповідей екскурсоводів, конкурси, літературні вечори, вечори поезії).

У процесі дослідження були виділені тенденції формування емоційно-виразних засобів мови старших дошкільників: 1) ефективність засвоєння дітьми експресивних засобів мови залежить від ступеня розуміння дітьми змісту репродукцій художніх картин; 2) темпи формування емоційно-виразного мовлення обумовлюються ступенем засвоєння дітьми емоційно-виразних засобів мови.

Отже, експериментальне дослідження дозволило зробити висновок про те, що виділені педагогічні умови виявилися ефективними у формуванні емоційно-виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Т. Мовлення й мислення : підґрунтя розвитку людини, зумовлене роботою мозку. Дефектолог. 2019. № 2. С. 11–17.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Науковий керівник: А. М. Богуш. Київ: Видавництво, 2012. 260 с.
3. Березіна О. Система освітньої роботи з дітьми середнього дошкільного віку. (у двох частинах). Видавництво «Мандрівець». 2018. 480 с.
4. Бех І. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
5. Беленікін П. С. Естетичне виховання – ключ до розвитку молоді високої культури. Вісник, 2010, с.114.
6. Беленька Г. В. Теоретико-методологічні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки : автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2012. 38 с.
7. Бійчук Г. Л. Теоретичні основи естетичного виховання дошкільнят засобами мистецтва слова в педагогічній спадщині Н.Й. Волошиної. Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 6 від 25 квітня 2019 р.), 2019, с.19.
8. Білан О. Українське дошкілля. Видавництво «Мандрівець». 2022. 216 с.
9. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Запоріжжя : Просвіта, 2008. 230 с.
10. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид., доопрац. і доп. Харків: Вид-во «Ранок», 2013. 192 с.
11. Богуш А. М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини. *Дошкільне виховання*, 2013. №7. С. 6–10.

12. Богуш А. М., Гавриш Н. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу. *Дошкільне виховання*, 2012. №10. С. 5 – 9
13. Богуш А. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 200 с.
14. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 2011. 208 с.
15. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім.Г. Ващенка, 2006. 235с.
16. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 566 с.
17. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. Київ: Ред. загальнопед.газ., 2005. 128 с.
18. Голюк, О.А., Пахальчук Н.О., Пахальчук Н.А. Досвід підготовки вихователя до естетичного виховання дошкільнят: історикопедагогічний аспект. 2018.34 с.
19. Державний стандарт початкової освіти. URL: Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogostandartupochatkovoyi-osviti>
20. Джола Д.М., Щербо А.Б. Теорія і методика естетичного виховання дошкільнят: Навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998.392с.
21. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О.В. Огнев'юк; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред. Г.В. Беленька; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
22. Дубасенюк О.А. Практикум з педагогіки. Київ: Центр навч. літ., 2004. 483с.

23. Єщенко М. М. Шляхи забезпечення всебічного розвитку дошкільнят у позакласній виховній роботі. Виховна робота в школі. 2014. №2. С. 2 – 6.

24. Зайченко І.В. Педагогіка: підручник. О 3-тє видання, перероблене та доповнене. Київ: Видавництво Ліра К, 2016. 608 с

25. Закон України «Про освіту» (2017). URL: <http://www.osvitakonotop.gov.ua/zakonukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-proosvitu.htm>

26. Замашна С.М. Естетичне ставлення як психолого-педагогічна проблема. Нова педагогічна думка. 2003. № 1–2. С.67–69.

27. Калашник Н.Г. Історико-педагогічна генеза формування естетичних смаків дошкільнят ської молоді у процесі навчально-виховної діяльності: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київськ. нац. Ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2004. 38 с

28. Калмикова О.Л. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс: навч-метод. посібник. К: Видавничий Дім, 2016. 384с.

29. Кононко О. Л. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). К.: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 204 с.

30. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=laws/education/prof-tech/6/0001> –

31. Копилова О. П. Використання символів у роботі з дошкільниками. Старша група. Харків: Вид-во «Ранок», 2010. 128 с.

32. Лисенко Н.В. Педагогіка початкової школи: матеріали до хрестоматії з дисципліни. Івано-Франківськ: НБ ПНУ, 2018. 27 с.

33. Литовченко О. В. Виховання соціально компетентної особистості у позашкільних навчальних закладах. Позашкільна освіта: стратегія, інновації,

практика: зб. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. Суми : ВТД «Рудень С. І.», 2009. С. 26-33.

34. Литовченко О. В. Соціальне становлення особистості у позашкільних навчальних закладах як проблема педагогічної науки. Народна освіта, 2010. Вип. 3. / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>.

35. Логвинчук С. Л. Дидактичні ігри, вправи, творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників : методичний посібник. Харків : Основа, 2013. 191 с.

36. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: *Навчальний посібник*. Харк. держ. пед.ун-т ім.Г.С.Сковороди. 2-вид., випр. і доп. Харків: «ОВС», 2002. 400с.

37. Марків В. М. Теорія виховання: навчально-методичний посібник / Володимир Миколайович Марків. Кривий Ріг: КПІ, 2015. 241 с.

38. Матвієнко О.В. Виховання дошкільнят: теорія і технологія. К ВД «Стилос», 2006. 543с.

39. Матвієнко О.В. Практикум з курсу «Теорія виховання». Київ: Стилос, 2001. 256 с.

40. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. ред. Г.В. Беленька, О.А. Паловіна, І.В. 86 Кондратець; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертугіна, К.І. Волинець та ін. К.: ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. 568 с.

41. Мурашко Н. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. Дошкільна освіта. 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dnz.ucoz.net/blog/2014-02-03>.

42. Національна доктрина розвитку освіти в Україні. [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <http://osvita.in.ua/index.php?option>. Загол. з екрана.

43. Нестеренко Ю.М. Естетичне виховання у світлі ідей А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського. *Почат. шк.*, №11. С. 46-47.

44. Низковська О. Базові навички художньо-мовленнєвої діяльності. *Дошкільне виховання*. 2008. С.9–11.
45. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / упоряд.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К. : Вид-во «Аконіт», 2005. Т. 3 : П–Я. 862 с.
46. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / укл.: В. Яременко, О. Сліпушко. К. : Аконіт, 1998. Т. 3 : ОБЕ–РОБ. 927 с.
47. Пащенко М.І., Красноштан І.В. Педагогіка. Навчальний посібник. 2019. 228с.
48. Приходченко К.І. Формування творчого освітньо-виховного середовища в загальноосвітніх закладах гуманітарного спрямування: навч. посіб. Донецьк: ДНТУ, 2007. 158 с
49. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля”. О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
50. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вихователів і методистів початкового навчання. Київ, 2009. 226с.
51. Сердюк А., Семіч М. Естетичне виховання дітей дошкільноговіку під час проведення позакласної роботи в школі. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2016, 17: 13–135.
52. Серих Л. В. Вивчення шкільних дисциплін у формуванні естетичного середовища дошкільнят основної та старшої школи. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: зб. наук. праць / [ред. кол.: А.А. Сбруєва, М.О. Лазарев [та ін.]. Вип. 4 (30). Суми: СумДПУ, 2013. С. 393–402
53. Серих Л. В. Естетичне виховання особистості засобами методу інтерв'її. Педагогічний альманах: Зб. наук. праць / [редкол. В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. Херсон: РІПО, 2011. Випуск 11. 314 с. С.19–24.
54. Серих Л. В. Естетичне виховання: середовищний підхід: навч.-метод. посіб. Київ-Суми: НІКО, 2016. 210 с.

55. Стасюк Н.А. Естетичне виховання дошкільнят засобами образотворчого мистецтва. *Педагогічні науки*. 2012. № 3. С. 59–61.
56. Толопко, О.О. Естетичне Виховання дошкільнят початкових класів засобами образотворчого мистецтва під час проведення позакласної роботи. Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення, 2020, 233.
57. Фізеші, О. Й. Педагогіка: навч. посіб. для студ. пед. спец. / Мукачівський державний університет. Київ: Кондор, 2014. 340с.
58. Художньо-мовленнєва діяльність дошкільників. Верлібр. Київ: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. 88 с.
59. Цуркан Л. Форми роботи з батьками. *Директор школи*. 2016. №5 С.56 –59.
60. Червінська І.Б., Довбенко С.Ю. Теоретико-методологічні засади виховної роботи в початковій школі. Івано-Франківськ, Вид-во Прикарпатського нац. у-ту., 2013. 566 с.
61. Ярощук Л. Г. Методика виховної роботи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 320 с.
62. Ярощук Л. Теорія та методика виховання: навч.посіб. Бердянск, 2019. 400с.